УДК 796.332.015.367

Андрій Шевченко,
Валерій Ніколаєнко

Розв'язання суперечностей між тренувальною та змагальною діяльністю в дитячому футболі

Національний університет фізичного виховання і спорту України (м. Київ)

Постановка наукової проблеми та її значення. Актуальність питань, які пов'язані з підготовкою спортивного резерву для професійного футболу, в усі часи не викликала сумніву. Аналіз наукових даних та передового досвіду підготовки юних талантів свідчить про наявність великого обсягу як теоретичного, так і експериментального матеріалу.

Водночас зберігаються суперечності між тренувальною й змагальною діяльністю, відмінності в рівні спортивної майстерності між українськими та зарубіжними футболістами, що свідчать про різні підходи до формування ефективної системи багаторічної підготовки спортсменів, що обумовлено цілями, завданнями, формами організації тренувального процесу та змагальної практики, кадровим потенціалом, а також стратегією підготовки футболістів.

Потрібно відзначити, що на пострадянському просторі багатьом країнам Східної Європи притаманні подібні проблеми в підготовці спортивного резерву у футболі. Це є підставою припустити, що подальший аналіз результатів досліджень може бути покладений в основу наукового обґрунтування підходів до багаторічної підготовки юних футболістів стосовно умов не лише України.

Дослідження виконано відповідно до Зведеного плану НДР у сфері фізичної культури й спорту на 2011–2015 рр. Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту за темою 2.3 «Науково-методичні основи вдосконалення системи підготовки спортсменів у футболі з урахуванням особливостей змагальної діяльності» (номер держреєстрації – 0111U001722).

Завдання роботи – здійснити порівняльний аналіз наукових підходів до розв'язання суперечності між тренувальною та змагальною діяльністю в системі багаторічної підготовки юних футболістів.

Методи дослідження – аналіз дисертаційних робіт і спеціальної літератури, програмно-нормативних документів та навчальних програм; системний аналіз; метод педагогічного спостереження; метод порівняння й зіставлення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На основі аналізу дисертацій, наукових робіт та програмних документів із підготовки юних футболістів (представлені в статті «Аналіз наукових досліджень з проблеми вдосконалення спортивної майстерності юних футболістів») сформульовано організаційно-методичні завдання, які потрібно реалізувати для підвищення ефективності функціонування вітчизняної системи підготовки спортивного резерву для професійного футболу.

Завдання 1. Модернізація системи змагань. В Україні регулярні чемпіонати проводяться, починаючи з дев'ятирічного віку. Отже, діти з раннього віку змушені також грати, як і дорослі, з акцентом на результат, що перешкоджає їхньому природному розвитку. Варто відзначити, що 40–50 років тому діти брали участь у різних змаганнях, лише їх результат мав найчастіше абстрактне значення, асоційоване, власне, із грою, яка викликає радість і насолоду.

Тому коли на перше місце ставиться результат, то тим самим порушуються основні принципи й закономірності побудови тренувального процесу на етапах багаторічної підготовки, що обумовлює дисбаланс між рівнем підготовленості юних футболістів та вимогами професійного футболу.

Отже, як відзначають фахівці, націленість на «перемогу за всяку ціну» припускає, насамперед, форсування тренувального процесу та, як наслідок, призводить до передчасного виснаження дитячого організму й травматизму, а також до обмеження техніко-тактичного потенціалу юних футболістів [3; 6; 8; 9].

Можна відзначити, що в більшості вітчизняних тренерів відбувається звуження сфери прикладання їхніх професійних якостей. На практиці управління спортивною діяльністю юних футболістів сьогодні зводиться до управління спортивною підготовкою. Іншими словами, основна увага приділяється безпосередньо тренувальному процесу, насамперед плануванню, дозуванню, контролю тренувальних навантажень, зміст якого обумовлений націленістю на досягнення сьогохвилинних спортивних результатів. Не дивно, що система функціонування дитячо-юнацького футболу давно будується на

© Шевченко А., Ніколаєнко В., 2015

принципах «перевернутої піраміди»: коли від етапу до етапу підготовки чисельність учнів спортивних шкіл і клубів неухильно зменшується через «вибракування» менш перспективних дітей, які не можуть показати, на думку керівників і тренерів, хороший рівень спортивної майстерності. Тому вся система дитячо-юнацького футболу, починаючи з етапу початкової підготовки, розглядається не як система багаторічної підготовки, покликана забезпечити потреби й поступальний розвиток кожного підлітка в спортивному вдосконаленні, а як засіб забезпечення потреб професійного футболу.

Стосовно цього чіткої позиції дотримується В. М. Платонов [4], який зазначив, що з моменту початку систематичних занять спортом і до потрапляння в спорт вищих досягнень система змагань підпорядкована системі підготовки.

Оцінюючи доцільність участі юних спортсменів у регулярних змаганнях із раннього віку, відомі фахівці I. Balyi (2001), R. Michels (2001) прийшли до висновку, що діти в ранньому віці не повинні брати участі в змаганнях, де ведуться таблиці й передбачено офіційний розподіл місць між учасниками.

Звідси очевидно, що, по-перше, потрібно нівелювати значимість спортивного результату через скасування офіційних змагань до 12-ти років, а в ідеалі – до середини підліткового віку. Отже, у разі, якщо перемога менш важлива, ніж розвиток, усі гравці отримають рівноцінну можливість грати й більш якісне навчання.

По-друге, організувати гнучку систему проведення змагань для дітей 7–11 років, при якій змагальний сезон буде розділено на три частини, кожна з яких завершується турніром або фестивалем. Тривалість кожної частини збільшуватиметься в міру того, як діти стають старшими. Так, діти семи й восьми років братимуть участь у двотижневих, дев'яти й десяти років – у чотиритижневих, а одинадцятилітні – у шеститижневих турнірах.

В основу такого підходу покладено освітню модель навчання, при якій діти залучені в процес навчання із сесійним участю в іграх і фестивалях, де результат відходить на друге місце, а на першому – індивідуальність, розвиток творчих можливостей дитини, задоволення її потреб.

По-третє, установити оптимальний режим і формат змагальної діяльності для кожного віку, наприклад для 12–13-річних футболістів:

– участь у чемпіонаті;

– кількість ігор від 18 до 30;

– одна гра на тиждень (у виняткових випадках – дві);

– ігри проходять у ранковий або вечірній час (крім спортивного манежу);

– кількість гравців – 7 х 7, 8 х 8, 9 х 9 із воротарями;

– ігрове поле – мінімум 35 х 40 м, максимум 35 х 55 м (7 х 7); мінімум 45 х 60, максимум 50 х 70 м (8 х 8, 9 х 9);

– розміри воріт – 5 х 2;

– розмір м'яча – 4;

– тривалість гри – 2 х 25/30 хв.

Окремо варто зупинитися на проблемі «перехідного» періоду, коли гравці переходять із юнацького футболу до дорослого. Загальновідомий той факт, що молоді футболісти в першій лізі, за рідкісним винятком, не ростуть, а грають переважно ті, хто не потрапляє в команди Прем'єр-ліги. У другій лізі картина аналогічна. Потрібно нівелювати негативні наслідки цього періоду за допомогою організації національних чемпіонатів серед команд 18-, 19-, 20- і 21-річних гравців, а також всеукраїнських турнірів молодіжних збірних областей і регіональних центрів та, відповідно, продовжити вікові межі навчання в спортивних школах і футбольних клубах до 19 років включно.

Завдання 2 – удосконалення навчально-тренувального процесу. Із розвитком і становленням «організованого» футболу, який прийшов на зміну «стихійному», дітей почали відбирати, а частіше – набирати спочатку з 10 років, потім – із восьми, а зараз – із шестирічного віку. Основним став (і до сьогодні зберігається) підхід до змісту тренувального процесу, знову ж зважаючи на існуючу систему проведення змагань, який заснований на застосуванні одноманітних вправ з акцентом на фізичну підготовку, форсування тренувального процесу й зростання навантажень. Водночас до цього діти набували значного досвіду в природних умовах «вулично-дворового» футболу, що давало змогу кожній дитині досягти досить високого рівня техніко-тактичної майстерності, а найголовніше – стати креативною особистістю.

Сьогодні в діях українських футболістів спостерігають більше шаблонного, завченого, ніж спонтанного. Значною проблемою зростання спортивної майстерності юних футболістів стала вкорінена система навчання дітей за допомогою вправ, у яких спочатку відсутні ігрові завдання з

акцентуванням уваги на сприйнятті та оцінці ситуацій, а сформовані вміння закріплюються в простих ситуаціях, що не вимагають прийняття рішень. Унаслідок цього у юних футболістів недостатньо формується просторове орієнтування й різнобічність застосування техніко-тактичних дій в ігрових, тренувальних і змагальних умовах.

Захоплюючись методом вправ, зовсім забули про гру – найбільш універсальний засіб для гармонійного розвитку, мислення та характеру.

Футбол – це гра. Відповідно, і заняття повинно бути схожим на гру, навіть якщо воно проводиться без м'яча. Зараз моделлю заняття служить не гра, а вправа. Звідси – переконання, що все відбувається від ідеї (вправи), а не від природи (гри). Гра – засіб для розвитку абстрактного мислення – підміняється арифметикою. Але скільки не підраховували ТТД – це всього лише кількісний показник, наслідок. Причину треба шукати в майстерності, а майстерність залежить від якості навчання.

Як справедливо зауважив відомий український дитячий тренер П. А. Пономаренко, «навчити грати за допомогою тільки одних вправ – утопія. Вправа – це теорія, а гра – практика. Хоч скільки не займайся з м'ячем, грати не навчишся» [5].

Наступний момент – те, що технічну підготовку не можна розглядати окремо від тактики. Техніка повинна забезпечувати тактику. Тільки в такій відповідності техніка стає ігровою. Адже іншої у футболі не буває.

У контексті сказаного потрібно прояснити поняття «змагальна діяльність», «техніко-тактична діяльність» і «тактико-тактична діяльність».

Академік (А. М. Леонтьєв (2005) розробив концепцію про три рівні в структурі діяльності, що спирається на уявлення про відносини між діяльністю, дією й операцією як основними в цій структурі. Структурні рівні діяльності, розкриваючи її якісні характеристики як процесу, указують на відмінність діяльності від інших життєвих процесів. Поняття «дія» й «операція» розкривають відмінності між внутрішніми частинами, які складають цей процес, діяльності й відмінності між процесом і його складовими частинами, оскільки проста сума дій не дає уявлення про діяльність загалом.

Уявлення про діяльність як про дію, пов'язану із задоволенням певної потреби, не відповідає уявленню про ту, що складається з безлічі послідовно впорядкованих дій. Друге визначення дає уявлення не про різні рівні структури діяльності, а про відносини між процесом та його складовими частинами.

У зв'язку з цим стає зрозумілою помилка тих дослідників, які, аналізуючи змагальну діяльність футболістів, обмежуються вивченням компонентів дій і операцій, зокрема, коли в якості узагальнених характеристик структури змагальної діяльності виділяються, наприклад, час або метраж дій у певній зоні інтенсивності її виконання. Склавши час або метраж, можна отримати уявлення про кількість фізичної роботи під час виконання цих дій. Але це анітрохи не наблизить до розуміння сутності змагальної діяльності, оскільки не дасть змоги із достатньою впевненістю відповісти на питання про ефективність дій футболістів, а тим більше, чи переможе команда в матчі, що гравці при цьому відчуватимуть і заради чого вони все це робили.

У практиці футболу дії та операції часто не розділяються. Так, ведення м'яча – це операція, яка разом з іншими реалізує дії, наприклад відхід від опікуна, створення чисельної переваги на певній ділянці ігрового поля, створення вільного простору для партнера й т. ін. У кваліфікованих футболістів це відбувається злито, у той час як для новачка саме ведення м'яча може бути дією – уся увага приділяється його технічним елементам – операціями.

Звідси – дії футболіста з м'ячем на початковому етапі підготовки потрібно розглядати як технічні та техніко-тактичні, а на наступних етапах навчання – тактико-технічні. Щодо дій без м'яча, то можна говорити про тактичні дії. У контексті багаторічного процесу навчання потрібний відповідний поділ на види підготовки з інтерпретацією тренувальних впливів.

Отже, варто, по-перше, акцентувати на якості й ефективності тренувального процесу, спрямованого на індивідуальний розвиток і підготовку креативного гравця, по-друге, проводити навчально-тренувальні заняття в ігровій формі на високому емоційному фоні з обов'язковим урахуванням вікових й індивідуальних особливостей дітей. Саме застосування ігрового мег 2

1. Удосконалити систему дитячо-юнацьких змагань:

– скасувати офіційні змагання до 12-річного віку (без очок і турнірних таблиць);

– організувати гнучку систему проведення змагань для дітей 7–11 років (турніри, фестивалі), замість одного тривалого чемпіонату;

– поетапно увести в змагальну практику ігри 11 х 11 з 14-річного віку;

– установити обов'язкову (не менше 50 % ігрового часу) змагальну практику для кожного гравця команди (до 15 років);

– акцентувати на пізній спеціалізації. Дозволити дітям грати на різних позиціях до чотирнадцятирічного віку;

– організувати національні чемпіонати серед команд 18-, 19-, 20- і 21-річних гравців, а також всеукраїнські турніри молодіжних збірних областей та регіональних центрів. Відповідно, продовжити вікові межі навчання в спортивних школах і футбольних клубах до 19 років уключно;

– установити оптимальний режим, формат та змагальну практику для кожного віку.

Так, на етапі початкової підготовки змагальна практика найчастіше не диференціюється: основні змагання, зазвичай, не виділяються. Змагання мають підготовчий і контрольний характер. Вони покликані сприяти формуванню спортивних інтересів, створювати передумови для підвищення рівня мотивації досягнень. Змагання організовуються на основі ігрових вправ, які застосовуються в якості засобів не лише спеціальної, але й загальної підготовки.

На етапах попередньої та спеціалізованої базової підготовки змагальна практика повинна бути орієнтована на:

– вдосконалювання технічних навичок і тактико-технічних умінь;

– формування індивідуальних психічних установок на суперництво;

– пошук оптимальних співвідношень параметрів змагальної практики;

– формування індивідуальних особливостей дозмагальної підготовки;

– уточнення ігрового амплуа.

На етапі підготовки до вищих досягнень змагальна практика повинна сприяти:

– удосконаленню знань, умінь і навичок, набутих на попередніх етапах;

– виявленню індивідуального потенціалу й уточненню на цій основі загальної мети спортивної діяльності;

– вивченню особливостей ЗД суперників і способів протидії їм;

– розробці власних варіантів ЗД.

2. Розробити єдину методику підготовки спортивного резерву, засновану на таких положеннях:

– залучення до занять дітей у віці 6–9 років;

– раціональне співвідношення фізичної, технічної (техніко-тактичної), тактичної та тактико-технічної підготовки з урахуванням вікових особливостей;

– поступовість і різнобічність підготовки, особливо в дитячому та підлітковому віці;

– широка змагальна практика, починаючи з юнацького віку;

– ретельна селекція.

3. Реформувати систему підготовки, перепідготовки та ліцензування керівників клубів і тренерів. Першорядне значення мають особистісні та педагогічні якості тренера, підкріплені високим рівнем кваліфікації й професіоналізму.

При цьому керівники футболу, директори спортивних шкіл та клубів, тренери, а також батьки повинні розуміти, що ключовими принципами підготовки футбольних талантів, мають стати довгострокова підготовка гравця, тренерська освіта й майбутнє гри у футбол за провідної ролі тренерської філософії розуміння перспектив вітчизняного футболу.

Слід підкреслити, що кожен із позначених підходів взаємно доповнює один одного, створюючи якусь цілісність, порушення або невиконання одного з пунктів. Не усунено суперечність між тренувальною та змагальною діяльністю. Тільки за умови нормального функціонування системи багаторічної підготовки можлива реалізація всього накопиченого десятиліттями наукового досвіду на практиці.

Отримані результати досліджень будуть покладені в основу розробки навчальної програми й методичного керівництва для тренерів спортивних шкіл, клубів та академій із футболу.

Джерела та література

1. Михайлова Т. В.Социально-педагогические основы деятельности тренера : монография / Т. В. Михайлова. – М. : Физическая культура, 2009. – 288 с.

2. Михалевский В. И. Футбол как социально-педагогическая система: методология, методика, управление: монография / В. И. Михалевский. – М. : Физическая культура, 2010. – 112 с.
3. Николаєнко В. В. Причины травматизма в футболе / В. В. Ніколаєнко // XIV Междунар. науч. конгр. «Олимпийский спорт и спорт для всех» : [сб. тезисов]. – Киев : Олимп. лит., 2010. – С. 272.
4. Платонов В. Н. Периодизация спортивной тренировки. Общая теория и ее практическое применение / В. Н. Платонов. – Киев : Олимп. лит., 2013. – 624 с.
5. Пономаренко П. А. Учись видеть поле / П. А. Пономаренко. – Донецк : РИП «Лебедь», 1994. – 112 с.
6. Чирва Б. Г. Базовая и профессиональная техническая и тактическая подготовка футболистов : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры» / Б. Г. Чирва. – М., 2008. – 45 с.
7. Guia Metodologica Del Programa De Formacion Del Barcelona F. C. [Elektronik resourse]. – Mode of access : http: // www.futbolentrenamientostenerife. blogspot.com/2011/05/fc-barcelona-organizacion-de-la-base.html.
8. Reilly T. Youth Soccer – From Science to Perfomance / T. Reilly, D. Richardson, G. Stratton. – London : Routledge, 2004. – 229 p.
9. Smith D. J. A framework for understanding the training process leading to elite performance / D. J. Smith // Sport Med. – 2003. – Vol. 33, № 15. – P. 1103–1126.
10. Wein H. Futbol a la medida del nino / H. Wein // Gradagymnos. – 2004. – Vol. 1–2.

Анотації

Рівень спортивної майстерності між українськими та зарубіжними футболістами свідчить про різні підходи до формування ефективної системи багаторічної підготовки спортсменів. Мета статті – здійснити порівняльний аналіз наукових підходів до розв'язання суперечності між тренувальною та змагальною діяльністю в системі багаторічної підготовки юних футболістів. Охарактеризовано системи підготовки юних футболістів в Україні та за кордоном. Установлено, що основною метою діяльності українських тренерів дитячо-юнацьких команд є поточний результат, а не якість й ефективність тренувального процесу, що спрямовується на індивідуальний розвиток і підготовку креативного футболіста. Визначено необхідність внесення змін у вітчизняну систему багаторічної підготовки, практику проведення дитячо-юнацьких змагань, педагогічні підходи до управління спортивною діяльністю юних футболістів й оцінку ефективності роботи дитячих тренерів.

Ключові слова: *багаторічна підготовка футболістів, змагальна діяльність, тренувальна діяльність, педагогічна майстерність тренера, оцінка діяльності тренера.*

Андрій Шевченко, Валерий Николаенко. Решение противоречий между тренировочной и соревновательной деятельностью в детском футболе. *Уровень спортивного мастерства между украинскими и зарубежными футболистами свидетельствует о разных подходах к формированию эффективной системы многолетней подготовки спортсменов. Цель статьи – осуществить сравнительный анализ научных подходов к решению противоречия между тренировочной и соревновательной деятельностью в системе многолетней подготовки юных футболистов. Охарактеризованы системы подготовки юных футболистов в Украине и за рубежом. Установлено, что основной целью деятельности украинских тренеров детско-юношеских команд является текущий результат, а не качество и эффективность тренировочного процесса, который направлен на индивидуальное развитие и подготовку креативного футболиста. Определена необходимость внесения изменений в отечественную систему многолетней подготовки, практику проведения детско-юношеских соревнований, педагогические подходы к управлению спортивной деятельностью юных футболистов и оценку эффективности работы детских тренеров.*

Ключевые слова: *многолетняя подготовка футболистов, соревновательная деятельность, тренировочная деятельность, педагогическое мастерство тренера, оценка деятельности тренера.*

Andriy Shevchenko, Valeriy Nikolayenko. Resolution of Contradictions Between Training and Competition Activities in Children Football. *Level of sports mastery between Ukrainian and foreign football players is the evidence of usage of different approaches to formation of effective system of long-term preparation of athletes. The aim is to conduct the comparative analysis of scientific approaches to resolution of contradictions between training and competition activities in the system of long-term preparation of young football players. It was characterized the systems of preparation of young football players in Ukraine and abroad. It was established that the main aim of activity of Ukrainian coaches of children-youth teams is the current result, but not quality and effectiveness of the training process which is aimed at individual development and preparation of a creative football player. It was defined the necessity of changes introduction into national system of long-term preparation, practice of conducting of children–youth competitions, pedagogical approaches towards management of sports activity of young football players and valuation of work effectiveness of children coaches.*

Key words: *long-term preparation of football players, competition activity, training activity, pedagogical mastery of a coach, valuation of coach activity.*